

A L'ENTORN DE LES CORRESPONDÈNCIES SOROTÀPTIC ≈ BÀLTIC SEGONS JOAN COROMINES: EL CAS DEL CAT. *CRÉIXENS*.

Pietro U. DINI
Universitat de Pisa

0. DUES HIPÒTESIS SOBRE EL CAT. *CRÉIXENS*

Coromines s'ha interessat pel cat. *créixens* almenys dues vegades. En un principi (Coromines 1931, p. 25, nota) considerarà aquesta i altres paraules catalanes com a germanismes romànics. Contra el seu propi supòsit previ, el gran etimologista va exposar en el seu *DECat* una opinió ben diferent. De fet, darrerament Coromines ha preferit col·locar el cat. *créixens* en el relatiu gran nombre de paraules catalanes d'origen sorotàptic, segons la seva ben coneguda teoria, la qual –com és sabut– està lligada amb l'acceptació de connexions etimològiques amb l'àmbit lingüístic bàltic (i eslau, encara que menys sovint).

En el seu article sobre *créixens* (*DECat* II, p. 1032-1036) Coromines considerarà les moltes hipòtesis sobre la procedència de la paraula catalana i de les seves variants (cfr. 1033) en relació també amb la gran varietat de formes i dades ofertes tant de les llengües romàniques (cfr. 1033-1034) com de les llengües germàniques (cfr. 1034-1035). En tot cas l'anàlisi de les formes li aporta resultats gens confortants, com ho atesten aquestes conclusions:

[...] ja imposa la idea d'un origen pre-romà. I ¿no és això el més natural, a priori, tractant-se d'una herba tan humil? És el món a què pertany: l'enciam de pastor per excel·lència (cfr. p. 1034).

Que el nostre mot hagi de ser indoeuropeu no ho veig clar. Es pogueren pendre d'una llengua pre-indoeuropea del centre d'Europa tant les llengües germàniques com les romàniques (cfr. p. 1035).

El nostre mot pot ser doncs un manlleu que feren al sorotàptic tant el romànic com el germànic occidental (cfr. p. 1036).

Per tant, considerant el quadro en el seu conjunt, Coromines finalment s'inclina a considerar no solament possible, sinó fins i tot preferible, per al cat. *créixens*, una connexió amb dues paraules del lèxic prussià antic i amb una forma considerada letona.

Ara, prescindint del judici expressat per Coromines respecte a possibles procedències i/o connexions del cat. *créixens* amb els àmbits lingüístics romànic i germànic, en el present article voldria concentrar l'atenció sobre les suposades correspondències del cat. *créixens* amb l'àmbit lingüístic bàltic, així continuant amb l'esforç de verificació des del punt de vista del baltòleg de les «etimologies bàltiques», anomenades sorotàptiques, proposades per part d'en Coromines i contingudes en el seu *DECat*.¹

1. Tal com anàlogament ja ho vaig intentar fer en Dini (2000 i 2007ab).

1. CONNEXIÓ AMB EL BÀLTIC?

En primer lloc, com que Coromines, dins de la seva concepció del sorotàptic, tenia en gran consideració pròpiament el lèxic bàltic, i, en particular, el del prussià antic, convindrà acomplir una anàlisi detinguda de les formes citades de les llengües bàltiques a la llum de la ciència actual. Així ho escriu Coromines (*DECat* II, p. 1032):

[...] el mot romànic no pot venir del germànic, entre altres raons per greus dificultats fonètiques i perquè les moltes terminacions de les formes romàniques, totes antigues, solament poden explicar-se per sufixos alternants; probablement en romànic i en germànic és un mot de comuna etimologia pre-romana, i de procedència centro-europea no ben precisada: cfr. prussià antic *crays* ‘fenc’, *craysi* ‘bri d’herba’.

a) <crays>: forma atestada en *VE*, entrada n.ro 289, amb glosa medio alemana *hew* [Heu] ‘fenc’ (amb variants gràfiques es troba també en *Gr*).

b) <craysi>: forma atestada en *VE*, entrada n.ro 275, amb glosa medio alemana *halm* [Halm] ‘tija, palla’. Així es deixen alinear les diferents lectures i propostes etimològiques conegudes fins ara per aquestes paraules:

Aut.	<crays>, <craysi>
Nesselmann 1868, p. 495	<i>crays</i> [Heu] ‘fenc’, comparació amb letó <i>grihslis</i> [grīsla] ‘Rietgras, das grobes Heu giebt’ <i>craysi</i> Halm; considerat el Sg. del Pl. <i>crays</i> (<* <i>crayses</i> , <i>craysis</i>).
Bezenberger 1878, p. 281	Correspon gairebé exactament al nordic antic [altnord.] <i>hrīs</i> ‘shrubs, brushwood’, alto alem. ant. [althochd.] <i>hrīs</i> , alt alemany mitjà [mhd.] <i>rīs</i> ‘branca [reis, zweig]’.
Berneker 1896, p. 300	possiblement alt alemany antic <i>hrīs</i> ‘branca’, gòt. <i>hrisjan</i> ‘sacsejar’.
Trautmann 1910, p. 362	NplF: * <i>krais</i> < * <i>kraisēs</i> .
(Pauli 1873 =) Endzelīns 1942, p. 196	Considera <i>crays</i> NplF: * <i>krais</i> < * <i>kraisēs</i> . Accepta la comparació amb nord. antic angl. ant. i alt alemany antic <i>hrīs</i> ‘vareta’.
Toporov 1984, p. 145	NplF: * <i>krais</i> < * <i>kraisēs</i>
Mažiulis 1993, p. 251 i p. 253	NsgM: * <i>krais</i> < * <i>krais</i> < * <i>kraisas</i> (< *-o-s). NsgF: * <i>kraisī</i> ~ * <i>kraisē</i> < * <i>kreisī</i> de la mateixa arrel que <crays> ‘fenc’

c) esmentades també amb uns topònims prussians: <Craiselauken> i <craisewise, craysewesen, crayszeweyzen> (cfr. Toporov 1984bc; Mažiulis 1993, p. 252-253). Bielefeldt (1970, p. 46; cfr. Schmalstieg 1976, p. 66) considera <craysewisse> ‘Hafer’ com préstec prussià en la llengua dels documents dels teutònics a partir naturalment de pr. *crays* ‘fenc’.

Coromines repetí un altre cop la mateixa idea d’una connexió bàltica per al cat. *créixens* més endavant i precisament cap al final del mateix article en el *DECat* (p. 1035-1036):

És sabut que el prussià antic és la llengua de lèxic més afí al del sorotàptic: fins i tot si respectéssim la idea dels germanistes que el letó, germà bàltic del prussià, no té el mot *kresso* ‘créixens’ com a cosa autòctona, sinó com a manlleu germànic, el prussià ens dona ja una base que s’acosta molt... a la llengua dels sorotàptes. El nostre mot pot ser doncs un manlleu que feren al sorotàptic tant el romànic com el germànic occidental.

Aquest punt resulta ambigu. En una primera lectura sembla que Coromines consideri la forma *kresso* 'créixens' com a letona (encara que manlleu germànic), però probablement es tracta d'una frase elíptica amb referències internes al mateix article.² Sigui com sigui, caldrà precisar que el letó modern coneix per aquesta planta les següents denominacions: *ķērsa* «Schaumkraut (cardamine)», *ķērsis* I «cardamine pratensis, sysimbrium nasturtium» i també, amb inserció de la velar, *ķērķši* «nasturtium officinale» (cfr. *ME* II, p. 375-376). Les atestacions més antigues es troben en el vocabulari (1761, I, p. 395) de Stender com *krese*, i en el vocabulari ms. letó-alemany de Jacob Lange (1777) com *kresis* (cfr. Sehwers 1953, p. 58 i 314). Afegiré que les paraules letones esmentades més amunt –juntament amb altres de la mateixa àrea lingüística, com el lituà *krēsė* «tipus de herba [tokia žolė]», diminutiu *krėsėle* «id.» (cfr. *LKŽ* VI, p. 535), i l'estonià *kress* «lepidium»– són totes paraules considerades manlleus del baix alemany mitjà *kerse* «créixens» (cfr. *ME* II, p. 376).³

Amb l'intent de formular una conclusió general pel que fa al material bàltic, convindrà distingir el prussià antic de les altres llengües. Els científics concorden a creure que per al letó, el lituà (i també per a l'estonià), es tractaria de manlleus. Per al prussià antic, en canvi, es limiten a constatar l'afinitat amb diverses formes germàniques. Efectivament la situació interna al món bàltic oriental i al mateix grup lingüístic bàltic, apareix bastant diferent i esquematitzable així:

a) formes germàniques ≈ prussià antic <crays(i)>	bàltic occidental
b) alemany baix mitjà <i>kerse</i> → { lituà <i>krēsė</i> letó <i>kresis</i> , etc. estonià <i>kress</i>	bàltic oriental
	baltofínic

De fet és ben evident la diferència formal entre els radicals de les formes del bàltic occidental (amb <ay>) i les del bàltic oriental (amb /e/).

Ara, pel que fa a les paraules prussianes antigues <crays> i <crayse> es nota que els baltòlegs s'han interessat sobretot per les relacions recíproques (sg. o pl.) entre les dues formes; no gensmenys, tant els estudiosos del segle XIX com els estudiosos posteriors tendeixen a considerar aquestes paraules com a autòctones i amb correspondències en el germànic.

2. SUPOSADA «CUA» LEPÒNTICA

Les afirmacions contingudes en el *DECat* s.v. *créixens* (i ja esmentades abans) mostren una vegada més com Coromines considerava la seva idea de sorotàptic proxima a les llengües del grup bàltic de la família indoeuropea i sobretot al prussià antic. D'altra banda, a la llum de l'anàlisi del material bàltic utilitzat en el *DECat*, també resulta que les connexions més valorades pels baltòlegs no coincideixen pas amb les hipòtesis allí proposades.

2. De fet *kresso* és el nom alt alemany antic dels *créixens*.

3. Sobre la difusió i utilització dels *créixens* v. Bertsch 1947, p. 185-187; Dilg 1991.

Toporov (1984abc) –és a dir, el científic que (després de la publicació de *DECat* II) ha investigat més detingudament les afinitats etimològiques del prussià <crays>– entreveu així una isoglossa lèxica prussiana-centroeuropea. En particular Toporov considera que resulta més clara una connexió amb el germànic (islandès antic *hrista*, suec *rista*, danès *ryste*, gòtic *afhrisjan*, anglès antic *hrissan*, saxó antic *hrissian*, des de una arrel i.e. **krei-*, cfr. Holz 1952, 58-62) o eventualment un paral·lel amb el tipus llatí *crīnis* «cabell; cabellera» (< **crisnis*, cf. *cris-ta* «cresta», *crispus* «arrissat», etc.). En canvi, com es recordarà, Coromines descartava formes amb vocalisme *i* (precisament com cèltic *crixos*, ll. *crispus* «arrissat, cresp» *et al.*; cfr. *DECat* II, p. 1036).

Per acabar, Coromines clou el seu estudi sobre el cat. *créixens* amb l'observació que la inscripció lepòntica *Krasanikna*, trobada sobre un vas a Caragna (Orta), potser podria mostrar afinitat amb la paraula catalana. En realitat aquesta interpretació també contrasta amb Schmidt (1958-1959, p. 185), el qual hi llegeix un nom de persona amb la terminació gàllica del patronímic (-*ikna*), com amb Lejeune (1970-1971, p. 420n), segons el qual *Krasanikna* és un patronímic que implica un obscur **Krasanos* (comparable potser amb *Grasinius*, cfr. *CIL* V 3201). Més recentment també Delamarre (2003, p. 129) ha reconduït la inscripció lepòntica *Krasanikna* sota la família del gàllic *craxanto-*, *craxo-*, juntament amb altres mots del llatí tardà com *crassantus* o *craxantus* «gripau» (en un epigrama de la poetessa Eucheria de la Gàl·lia al segle VI)⁴ i nom de persona com *Craxsantus*⁵ (i més *Craxa*, *Craxo*, *Craxsius*, *Craxanius*, *Craxallus*, *Craxillus*, v. Holder I, col. 1157; Billy 1993, p. 58-59).

3. PSEUDOCLOENDA

En conclusió, no cal afegir moltes altres paraules. Es rep la clara impressió que cap de les hipòtesis proposades en el *DECat* resisteix els estudis més recents, ni dels baltòlegs ni dels celtistes. Sobretot convindrà rebutjar la hipòtesi d'una procedència «sorotàptica» del cat. *créixens*, car no es pot demostrar cap relació directa entre els dos àmbits lingüístics.

Diverses són les hipòtesis per a una explicació més detallada. Així, Coromines (1932, p. 25, n. 1) va suggerir implícitament, seguint Jud (1911, p. 143), una procedència del gòtic. **krasja* (amb exemple de -*sj-* > *x* entre vocals). Però per a la precisió: a) Jud tracta juntament del cat. *grexa* [que ell escriu *gre[as]* pl.] (< gòtic. **krasja*) i del cat. *créixens* (< gòtic. **krasjanēs*); b) arguments limitatius d'aquesta explicació han estat assenyalats tant per Meyer-Lübke (*REW* 4770 amb bibliografia)⁶ com també per Coromines (1981, p. 1035); c) sigui com sigui, l'atribució al gòtic no és gens segura (de fet, cap repertori del gòtic⁷ no contempla una base com *kras-* o **kras*). Altres científics, com per exemple Moll (1952, p. 149), prefereixen indicar cat. *créixens* de **cressia* (sense precisió de procedència) amb *ssi* palatalitzat en *ix* [j]. Encara, segons Mastrelli (1990, p. 419), serà més aviat un francesisme d'ampla difusió que ha arribat fins a Catalunya i fins a Itàlia.

4. Thomas 1927, p. 58 conclou que «*Craxantus*, nom d'homme, est le nom même du crapaud». Aquesta explicació no és contemplada per Grzega 2001, p. 144, que considera obscura l'etimologia de la paraula encara que s'inclina per una atribució al cèltic.

5. Nom trobat en una inscripció a Peu-Berland (*Iul[ius] Atrectus Craxanti fil[ius]*), v. Hild 1896, p. 35.

6. Cf. *REW* 4770, p. 387: «kat. *créixens* [sic] kann einen got. Obliquus *krasin-*, *krasian-* nur dann darstellen, wenn auch hier frühzeitig eine Umgestaltung von **krežen* nach *krešer* eingetreten ist».

7. Cf. Diesenbach 1851; Uhlenbeck 1896; Holthausen 1934; Feist 1939; Köbler 1939; Lehman (1986).

Per tot això em sembla més raonable considerar el cat. *créixens* com un germanisme romànic, probablement introduït a través del francic,⁸ és a dir, recuperant la interpretació ja assenyalada pel mateix Coromines (1932) en al seu article juvenil.⁹

BIBLIOGRAFIA CITADA

SIGLES

DECat = Joan Coromines amb la col·laboració de Joseph Gulsoy i Max Cahner, *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, vol. II, Barcelona, Curial, 1981.

DEHF = *Dictionnaire étymologique et historique du français*, Paris Cedex, Larousse, 1993.

Gr = Vocabulari de Grunau. Cit. segons Mažiulis 1981.

LKŽ = *Lietuvių kalbos žodynas*, vol. VI, klausyti-kvunkinti, Vilnius, Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1962.

ME = Mülenbachs K.-Endzelīns J. 1925-1927: *Latviešu valodas vārdnīca*, vol. II, Rīga, Kultūras fonda izdevums.

PJ = *Prusskij jazyk*, vol. IV, K-L, Moskva, Nauka.

VE = Vocabulari d'Elbing. Cit. segons Mažiulis 1981.

BERTSCH, Karl & Franz (1947): *Geschichte unserer Kulturpflanzen*, Stuttgart, Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft.

BEZZENBERGER, Adalbert (1878): «Altpreussisches II», *Altpreussische Monatsschrift*, 15, pp. 269-281.

BIELEFELDT, Hans Holm (1970): «Die baltischen Lehnwörter und Reliktörter im Deutschen», V. Rūķe-Draviņa (Ed), *Donum Balticum. To Professor Chr. S. Stang on the occasion of his seventieth birthday*, Stockholm, Almqvist & Wiksell, pp. 44-56.

BILLY, Pierre-Henri (1993): *Thesaurus Linguae Gallicae*, Hildesheim-Zürich-New York, Olms & Weidemann.

COROMINES, Joan (1931): «Notes etimològiques», *Butlletí de Dialectologia Catalana*, 19, pp. 19-42.

COROMINES, Joan (1981): «CRÉIXENS», *DECat*, II, pp. 1032-1036.

DELAMARRE, X. (2003): *Dictionnaire de la langue gauloise*, Paris, Editions Errance.

DIESENACH, Lorenz (1851): *Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache*, 2 Bd. Nachdruck, 1967, Wiesbaden, Martin Sändig oHG.

DILG, Peter (1991): «Kresse», *Lexikon des Mittelalters*, München u. Zürich, Artemis Verlag, 5, 1991, p. 1487.

DINI, Pietro U. (2000): «Preliminari di metodo e prospettive di ricerca sul sostrato preromano (sorotàptico) nel lessico catalano», *Studi e Saggi Linguistici*, 38, 2000, pp. 7-50.

FEIST, Sigmund (1939): *Vergleichendes Wörterbuch der gothischen Sprache mit Einschluss des Kringgotischen und sonstiger Zerstreuter überreste des Gotischen*, Leiden, Brill.

GRZEGA, Joachim (2001): *Romania Gallica Cisalpina. Etymologisch-geolinguistische Studien zu den oberitalienisch-rätoromanischen Keltizismen*, Tübingen, Niemeyer.

8. *DEHF* 1993, p. 197, accepta per al fr. *cresson* la procedència del francic **kresso*.

9. En realitat el mateix Coromines 1981, p. 1036, n. 10, considera la forma *krisso* del dialecte franconià central (*altmittelfränkisch*) pero traient-ne conclusions ben diferents.

- ID. (2007a): «Sobre l'element bàltic en el *Diccionari (DECat.)* de Joan Coromines: idees per a una investigació», *Studia in honorem Joan Coromines*, Lleida, Pagès Editors, pp. 93-110.
- ID. (2007b): «En marge a les correspondències sorotàptic ≈ bàltic segons Joan Coromines: ploms d'Arles <axonias>, cat. *barana*. *Studia in honorem Joan Coromines*, Lleida, Pagès Editors, pp. 357-364.
- HILD, J.-A. (1896): «L'inscription du Peu-Berland», *Revue Celtique*, 17, pp. 34-40.
- HOLDER, Alfred (1961): *Alt-Celtischer Sprachschatz*, I, Graz, Akademisches Druck- u. Verlagsanstalt.
- HOLTHAUSEN, F. (1934): *Gotisches etymologisches Wörterbuch mit Einschluss der Eigennamen und der gotischen Lehnwörter im Romanischen*, Heidelberg, Winter.
- HOLZ, Trier J. (1952): *Etymologien aus dem Niederwald*, Münster-Köln.
- JUD, J. (1911): «Sprachgeographische Untersuchungen. VI. Frz. son 'Kleie' (frz. cresson)», *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, Lxv Jahrgang, Cxxvi Band, pp. 109-145.
- KÖBLER, Gerhard (1939 [1989]): *Götisches Wörterbuch*, Leiden et al., Brill.
- LANGE, Jacob (1777) [ms.]: *Vollständiges deut[sch]letti[sches] und letti[sch]deut[sches] Lexicon, nach den Hauptdialekten in Lief- und Curland ausgefertigt von Jacob Lange*, Mitau.
- LEHMAN, Winfred P. (1986): *A Gothic Etymological Dictionary*, Leiden, Brill.
- LEJEUNE, Michel (1970-1971): «Documents Gaulois et para-gaulois de Cisalpine», *Études Celtiques*, 12-2, pp. 357-500.
- MASTRELLI, Carlo Alberto (1990): «I nomi delle piante di origine germanica nell'alto Medioevo», *L'ambiente vegetale nell'alto Medioevo*, Settimane di studio del centro italiano di studi sull'alto Medioevo, 37, vol. I, pp. 399-429.
- MAŽIULIS, Vytautas (1981): *Prūsų kalbos paminklai. II*, Vilnius, Mokslo.
- MAŽIULIS, Vytautas (1993): *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*, 2. I-K, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- MOLL, Francisc de B. (1952): *Gramática histórica catalana*, Madrid, Gredos.
- NESSELMANN, G.H.F. (1868): «Ein deutsch-preussisches Vocabularium aus dem Anfange des 15. Jahrhunderts. Nach einer Elbinger Handschrift herausgegeben», *Altpreussische Monatsschrift*, 5, pp. 465-520.
- PAULI, Carl (1873): «Preussische Studien. II. Formlehre», *Beiträge zur vergleichende Sprachforschung auf dem Gebiete der arischen, keltischen und slawischen Sprachen*, 7, 155-227.
- SCHMIDT, Karl-Horst (1958-1959): «Die Komposition in gallischen Personennamen», *Zeitschrift für Celtische Philologie*, 26, pp. 33-301.
- SEHWERS, Johannes (1953): *Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen*, Berlin, Harrassowitz.
- THOMAS, Antoine (1927): «'Crassantus' ou 'craxantus' nom du crapaud chez Eucheria et ailleurs», *Archivum Latinitatis Medii Aevii*, 3, pp. 49-58.
- STENDER, Gotthard (1761): *Entwurf eines lettischen Lexici*, Braunschweig.
- TOPOROV, Vladimir (1984a) «crays, craysi, crayse», *PJ*, IV, pp. 145-147.
- TOPOROV, Vladimir (1984b): «*krays- & *lauk-», *PJ*, IV, p. 147.
- TOPOROV, Vladimir (1984c): «*krays- & *vis-», *PJ*, IV, pp. 147-148.
- UHLENBECK, C.C. (1896): *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der gotischen Sprache*, Amsterdam, Müller.